

Тартуский ун-т. – М.: Языки рус. культуры, 1996. – С. 18; ³В.В. Виноградов, Наука о языке художественной литературы и ее задачи. – М.:Изд-во АН СССР, 1958. – С. 40; ⁴Шевченко Л.І. Інтелектуальна еволюція української літературної мови: теорія аналізу: Монографія. – К.: Видавничо-поліграфічний центр „Київський університет”, 2001. – С. 384.

О.Є. Борух, асп.

ДЖЕРЕЛА КРИЛАТИХ ВИСЛОВІВ В УКРАЇНСЬКІЙ ТА ТУРЕЦЬКІЙ МОВАХ (ЗІСТАВНИЙ АСПЕКТ)

Стаття присвячена аналізу джерел та функціонуванню крилатих висловів в українській та турецькій мовах. Розглядаються основні та нові групи джерел походження.

The article is devoted to analysis of sources and functioning of pithy sayings in Ukrainian and Turkish languages. The main and new sources of pithy words are viewed.

Дослідження будь-якої світової мови розпочинається із вивчення її лексико-фразеологічного складу. Наскільки багатий та різноманітний цей фонд, настільки багатою є і культура самого народу, носія мови. Невід’ємною складовою лексичного запасу мови є крилаті слова.

Останнім часом видається багато різноманітних лексикографічних праць, проводяться дослідження проблеми семантики, структури та функціонування крилатих одиниць. Все це свідчить про інтерес до крилатих слів у світовому та сучасному мовознавстві. Над цією темою працювали такі відомі лінгвісти, як М. С. і М. Г. Ашукіні, Л. П. Дядечко, С. Г. Займовський, А. П. Коваль, В. В. Коптілов, С. В. Максимов, В. М. Мокієнко, С. І. Ожегов, Ю. Є. Прохоров, В. Хлебда, С. Г. Шулежкова та інші.

Проте сьогодні залишаються ще недостатньо вивченими як загально-теоретичні засади, так і проблеми функціонування крилатих слів в окремих мовах. Думки вчених розбігаються навіть щодо визнання їх мовного статусу. Одні науковці стверджують, що крилаті слова є безпосереднім об’єктом вивчення фразеології, інші ж, виходячи із того, що вчення про крилаті слова розвивалось самостійно і має свою більш ніж вікову історію, вбачають сенс у

вивченні крилатих слів за межами фразеології, тобто як окремої науки, та вводять такі терміни на її позначення, як *крилатологія* (С. Г. Шулежкова, 1995 р.) та *ептологія* (Л. П. Дядечко, 2002 р.).

Досліджуючи будь-яке явище, неможливо оминати його походження, адже тільки так ми можемо зрозуміти справжню його суть. Оскільки однією із провідних відмінних рис крилатих слів є саме їхній зв'язок із джерелом, тому цей фактор не може залишатись поза увагою філологів.

Кожний вчений, який працював над визначенням крилатого слова, неодмінно зазначав вагомість його зв'язку з джерелом. Німецький вчений Г. Бюхман, завдяки якому термін *крилаті слова* ввійшов у філологічний обіг, писав: „Ein geflügeltes Wort ist ein in weiteren Kreisen des Vaterlandes dauernd angeführter Ausspruch, Ausdruck oder Name, gleichviel welcher Sprache, dessen historischer Urheber oder dessen literarischer Ursprung nachweisbar ist”¹.

Українські вчені А. П. Коваль та В. В. Коптілов трактують термін у бюхманівському дусі: „Крилатими висловами вважаються такі поширені й загальновідомі елементи лексики та фразеології літературної мови, джерело яких може бути встановлене”².

Схожі визначення дають і турецькі лінгвісти. Так, Алі Дерелі пише, що „крилаті слова – це влучні повчальні короткі слова та вирази відомих людей. До них відносяться письменники, державні діячі, командири, пророки, філософи та науковці”³.

С. Г. Шулежкова, досліджуючи крилаті слова у книзі „Крылатые выражения русского языка, их источники и развитие”, головним чином зосередила свою увагу саме на джерелах цих слів. Зокрема, вона виділяє крилаті вирази фольклорного походження, до яких відносить звороти, взяті з народних казок та байок, притч, сказань, пісень та інших фольклорних жанрів⁴. У словнику А. П. Коваль та В. В. Коптілова „1000 крилатих виразів української літературної мови” знаходимо приклади крилатих висловів фольклорного походження: *бондарівна; живуца вода; Ілля Муромець; пуп землі та інші*. (Однак, зауважимо: у виданні 1975 року автори керувалися іншим підходом, вважаючи, що вислови, які походять з казок, народних пісень та дум, – це „фразеологізми іншого типу; з цієї ж причини знято цитати з народних пісень”)⁵.

Фольклор також послугував джерелом для великої кількості крилатих виразів у турецькій мові. Зокрема, турецькі вчені наголошують на значному впливі народних казок, колискових, загадок, пісень на розвиток культури мовлення дитини. Добре відомим персонажем багатьох народних казок є *Кель Оглан*, якого можна порівняти з Іваном Дураком з російського фольклору.

У турецькій мові широко вживаються слова комедійного героя Насреддіна Ходжі, який у формі жарту розповідає повчальні історії. Наприклад: *Ya sayı saymasını bilmiyorsun ya da dayak yememişsin* ‘або ти рахувати не вмієш або ти битим не був’. Після даних слів представник турецької нації відразу пригадає усім відому історію про видатного монгольського полководця Тимура.

Найбільшим джерелом крилатих висловів, розповсюджених серед християнських народів, є священна книга християнства Біблія. Релігія завжди відігравала провідну роль у суспільстві. Боже Письмо викладалось у навчальних закладах. Все це сприяло появі цілої низки крилатих слів біблійного походження. Так, в 1991 р. вийшла книга Н. А. Горбачова „Библейские афоризмы”, де зафіксовано аж 700 біблійних крилатих слів та виразів. Російський вчений В. В. Колесов пише, що в російській мові значну частину займають саме біблійські ідіоми та відзначає великий їхній вплив на свідомість росіян. В сучасній російській мові він нараховує близько 800 крилатих слів біблійного походження. Так, широко вживаними є такі слова як *манна небесна, земля необітванна, Кесарю кесарево, Чаша святого Граля* і таке інше⁶.

У турецькому суспільстві, де головною релігією являється мусульманство, джерелом крилатих висловів є Коран, священна книга мусульман. Турецьке населення досить часто використовує у своєму мовленні слова пророка Мухаммеда: *Bir baba çocuğuna güzel hlaktan daha üstün bir miras bırakamaz* ‘немає кращого спадку, який може залишити батько дитині, аніж мораль’; *Zengin, çok mala sahip olana denmez, zengin kalbi olana denir* ‘багатий не той, хто має багато майна, а той, у кого є серце’. Поширеними є також слова, що належать пророку Алі: *Hak, körelmez bir kılıçtır* ‘справедливість – це невидимий меч’; *Cehaletten daha tehlikeli bir hastalık yoktur* ‘немає небезпечнішої хвороби за невігластво’; *Kişi, dilinin eseridir* ‘людина – це витвір мови’.

Поряд із біблеїзмами знаходяться й античні крилаті вирази. Відомо, що внесок античної культури у розвиток людської цивілізації є досить великим. Саме античність значно збагатила літературний фонд української мови. Це, зокрема, пов'язано й з тим, що в середні віки в Україні вивчалися грецька й латинська мови, була поширеною антична література. В українських словниках крилатих висловів неодмінно знаходимо велику кількість слів, які належать античним філософам: *ахіллесова п'ята, троянський кінь, Мислю – значить я існую, спалити кораблі за собою*.

Оскільки історія Туреччини, і зокрема Османської Імперії, тісно переплітається з історією Давньої Греції та Стародавнього Єгипту, сьогодні в сучасній турецькій мові ми можемо спостерігати значну кількість античних крилатих висловів. Стали широковживаними слова багатьох філософів доби античності: *Dinlemeyi bilmedikleri için konuşmayı da bilemezler* ‘через те, що не вміють слухати, не вміють і говорити’; *Aynı ırmağa iki kez girilmze*. ‘двічі в одну річку не ввійдеш’ (Геракліт); *Gerçek bir arkadaş , iki gövdede yaşayan bir ruhtur* ‘справжня дружба – це душа, що живе в двох тілах’ (Арістотель).

Ще одним продуктивним джерелом крилатих виразів є художня література та публіцистика.

Крилатими стали влучні вислови з української літератури як давньої, так і сучасної: *Мертві сорому не ймуть, іду на вас (князь Святослав), конопська відьма (Г. Квітка-Основ'яненко), мертві душі (М. Гоголь), незлим тихим словом, неситий не виоре на дні моря поле; і чужому научайтесь, і свого не цурайтесь, караюсь, мучусь, але... не каюсь (Т. Шевченко), досвітні вогні; той, що греблі рве (Леся Українка), коні не винні (М. Коцюбинський)* та інші.

Те саме можна сказати і про турецьку художню літературу, яка послуговувала джерелом для цілої низки крилатих виразів. Так, у творчості Зія Паші можна знайти велику кількість виразів, які згодом стали крилатими: *Ainesi iştir kişinin lafına bakılmaz* ‘дзеркало не відображає людських вчинків’; *Zerdüz palan vursan eşek yine eşektir*. ‘яке б сідло не повісив, осел залишається ослом’.

Існують і такі слова, які з роками стали крилатими, але автор яких забувся. Наприклад, мало хто знає, що такі слова, як: *Mecliste arif ol, kelamı dinle, El iki söylerse, sen de bir söyle* ‘будь головним у

меджлісі, дотримуйся Корану, коли рука скаже два, ти скажи один - належать не до народної творчості, а творчості Караджаоглану.

Широко вживаються слова не лише вітчизняних авторів, але і зарубіжних. Це спостерігаємо як в українській, так і в турецькій мовах. Частіш за все крилатими стають слова всесвітньо відомих людей. Так, і в українському і в турецькому суспільствах часто вживають слова Віктора Гюго, Байрона, Пушкіна, Бальзака, Шекспіра та багатьох інших.

Проте у розповсюдженні тих чи інших слів **суттєву** роль відіграє історичний та географічний фактори. Так, в Україні найбільш відомими та широкоживаними є крилаті вислови російських авторів. На розвиток Туреччини значний вплив мали арабські країни, тому тут найбільш знаними є слова та вирази, що належать арабським митцям.

Сьогодні, з розвитком засобів масової інформації, все більше з'являється крилатих слів із художніх фільмів, телесеріалів, реклами, популярних пісень. Загальновідомими стають слова улюблених героїв та назви телепередач і телесеріалів: *Багаті теж плачуть, просто Марія, рабіня Ізаура, про це, що де коли.*

З появою на телебаченні та радіо реклами, як пише Л. П. Дядечко, „наиболее продуктивным источником крылатых слов и выражений стали рекламные тексты и политическая риторика”. Наприклад: *нове покоління вибирає пенсі, солодка парочка* та ін.

Процес розповсюдження телетекстів не оминув і турецьке суспільство. Надзвичайною популярністю користуються телесеріали, назви яких стали крилатими. Наприклад: *yabancı damat 'іноземний зять'*. Імена головних героїв втілюють усі притаманні їм якості: Meraklı Melahat ‘головний герой телесеріалу Perihan abla, який усоблює допитливу людину’, Сеуаг ‘головний герой відомого телесеріалу Даллас, що усоблює багату, ненаситну, егоїстичну людину’.

Таким чином, переліки джерел крилатих слів турецької та української мов загалом збігаються, але наповнення відповідних рубрик конкретними висловами характеризується національною забарвленістю.

¹Büchmann G. Geflügelte Worte. Der Zitatenschatz der deutschen Volkes. Berlin: Haude und Spener, 1905. – S. XXVI. ²Коваль А. П., Коптілов В. В. Крилаті вислови в українській літературній мові. Афоризми. Літературні цитати. Образні вирази. – Київ.: Вища школа, 1975. – С. 3. ³Ali Dereli. Deyimler sözlüğü. – Salan yayınları, 1990. – 7 S. Переклад – О. Б. ⁴Шулежкова С. Г. Крылатые выражения русского языка, их источники и развитие. – М.: «Азбуковник», 2001. – С. 40. ⁵Коваль А. П., Коптілов В. В. Крилаті слова – важливий стилістичний засіб / Українська мова і література в школі. – 1964. – №7. – С. 29–39. ⁶Колесов В. В. Славянорусский и церковнославянский в древних переводах Евангелия // Переводы Библии и их значение в развитии духовной культуры славян: Материалы международной Библейской конференции, посвященной 75-летию Русской Библейской комиссии. – СПб.: Изд-во СПб-го ун-та, 1994. – С. 23 -30. ⁷Коваль А. П., Коптілов В. В. 1000 крилатих виразів української літературної мови. Афоризми. Літературні цитати. Образні вирази. – Київ: Наукова думка, 1964. – 671 с. ⁸Дядечко Л. П. Крылатые слова как объект лингвистического описания: история и современность: Монографія. – ИПЦ „Киевский университет”, 2002. – 294с. ⁹Райхштейн А.Д. Немецкие устойчивые фразы. – М.: Просвещение, 1971. – 184 с. ¹⁰Nail Tan Türkçe'nin oyalari: Divan ve halk edebiyatımızda laedri ve ölçülü sözler // Folklor araştırmaları kurumu yayınları. – № 24. 80 s. ¹⁰Дядечко Л. П. Крылатый слова звук, или Русская эпителигия: Учебное пособие. – 2-е изд. – Киев: ООО «Изд. дом „Аванпостприм”», 2007. – 336 с.

Г. М. Воскобойник, асп.

ТЕОРЕТИЧНІ ПОЛОЖЕННЯ ЗООЛОГІЧНОЇ СИСТЕМАТИКИ ТА НОМЕНКЛАТУРИ

Робота зосереджена на викладі основних теоритичних положень зоологічної систематики та номенклатури, з метою знайомства з ними фахівців неспеціальних галузей науки і полегшення роботи у даній сфері.

The article deals with the main theoretical grounds of the zoological systematics and nomenclature.

Зоологічна систематика ([дав.-гр.](#) ἡ συστηματική — упорядкування) слугує, перш за все, для відображення загальної